

5 Conventies

Overzicht

Taalaspecten	Groep 4	Groep 5	Groep 6
5.1 Alfabet	–	het alfabet kennen; alfabetiseren van een stukje alfabet (letters en woorden op de beginletter)	alfabetiseren van letters en woorden op maximaal de eerste drie letters
5.2 Lettergrepen	–	aantal lettergrepen bepalen	aantal lettergrepen bepalen; scheiding aangeven tussen lettergrepen
5.3 Interpunctie	–	punt aan het eind van de zin; vraagteken; hoofdletters (begin van de zin, eigennamen, aardrijks- kundige namen) en komma's (voor een voeg- woord en tussen twee persoonsvormen)	punt aan het eind van de zin; vraagteken; hoofdletters (begin van de zin, eigennamen, aardrijks- kundige namen) en komma's (voor een voegwoord, tussen twee persoonsvormen en bij een opsomming)

5.1 Alfabet

Opmerkingen vooraf:

- Een probleem bij het alfabet en alfabetiseren vormen de y en de ij. Deze letters worden verschillend gealfabetiseerd. U kunt de leerlingen erop wijzen dat in veel gevallen (bijvoorbeeld bij de alfabetisering in het telefoonboek) de y en de ij gelijk worden gesteld. In woordenboeken echter wordt de ij beschouwd als i + j en komt de y na de x aan de orde. We laten het aan u over of u hierop ingaat of niet.
- Dit taalaspect komt in groep 4 niet aan bod.

*didactische aanwijzingen
groep 5*

In groep 5 komt het alfabet en de eerste stap van het alfabetiseren aan de orde. Dit houdt in dat de leerlingen:

- het alfabet kennen;
- letters uit een stukje van het alfabet kunnen alfabetiseren;
- woorden met beginletters uit een stukje alfabet kunnen alfabetiseren.

Er is sprake van een opklimmende moeilijkheidsgraad. Het is dus raadzaam om bij het kennen van het alfabet te beginnen en het alfabetiseren van woorden het laatst aan bod te laten komen. Bij de eerste stap gaan we ervan uit dat de leerlingen het alfabet niet of niet goed genoeg kennen. U kunt vooraf bepalen in hoeverre de leerlingen het alfabet kennen door ze het alfabet te laten opzeggen en te laten opschrijven.

Een extra moeilijkheid bij het alfabetiseren kan de verschillende grafische voorstelling van de letters zijn (schrijf- versus drukletters). U kunt controleren in hoeverre dit een probleem vormt door een werkblad te maken met schrijf- en drukletters (zowel kleine letters als hoofdletters) en dezelfde letters te laten verbinden of bijvoorbeeld over te laten schrijven.

Als de leerlingen het alfabet goed blijken te kennen en de verschillende grafische voorstelling van met name de a, f, g, k, l en r geen probleem vormt, kunt u de eerste stap overslaan en beginnen met het alfabetiseren van letters uit een stukje alfabet.

Om duidelijk te maken wat alfabetiseren inhoudt, kunt u de volgende regel aanbieden:

Wanneer staan letters in alfabetische volgorde?

Als je nooit terug hoeft te springen, wanneer je van letter naar letter springt.

Je hoeft alleen maar vooruit te springen!

- Het alfabet kennen

U schrijft bovenaan op het bord:

Het alfabet

Daaronder schrijft u naast elkaar de letters van het alfabet in:

- schrijffletters;
- schrijf-hoofdletters;
- kleine drukletters;
- druk-hoofdletters

U laat ruimte open tussen de letters.

U zegt:

'Dit zijn alle letters van het alfabet. Ik heb vier keer het alfabet opgeschreven. Bovenaan staat het alfabet in kleine schrijffletters en daaronder staan de hoofdletters zoals je ze schrijft. (U wijst beide rijen aan.) Dan staan er de kleine letters zoals ze in boeken staan en daaronder de hoofdletters zoals ze in boeken staan. (U wijst ook deze rijen aan.)'

Wijs de leerlingen op de verschillende wijze van schrijven of drukken van elke letter.

U vervolgt met een gesprekje over het doel van het leren van het alfabet.

Vraag aan de leerlingen waarom het belangrijk is om het alfabet uit het hoofd te kennen. Als de leerlingen het niet weten, zegt u:

'Je moet het alfabet kennen, omdat je anders geen woorden in het woordenboek kunt opzoeken. Woorden in een woordenboek staan in volgorde van het alfabet. Met welke letter beginnen de eerste woorden in het woordenboek? (Laat een leerling antwoord geven.) Ook als je het telefoonnummer van iemand wilt opzoeken in het telefoonboek, moet je het alfabet goed kennen, want de namen staan in het telefoonboek ook in alfabetische volgorde.'

Eventueel kunt u de leerlingen een woordenboek en een telefoongids laten zien. U wijst de leerlingen er dan op dat in het woordenboek eerst alle woorden met een a komen, dan met een b enzovoort. Bij de telefoongids kunt u laten zien dat alle steden op alfabet staan en dat binnen elke stad de namen alfabetisch zijn opgenomen.

U zegt vervolgens:

'Ik zal het alfabet een keer opzeggen, want de letters hoor je in woorden anders dan wanneer je ze in het alfabet opzegt.'

U zegt het alfabet één of twee keer langzaam op.

Vervolgens kunt u het alfabet diverse malen met de leerlingen 'zingen' (er komt dan na de g, p en w een rustpauze en besluit met: x, y, z die doen ook mee. Dat zijn de letters van het ABC). Zingt u wel in een zeer rustig tempo.

Het alfabet

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z

● Alfabetiseren van een stukje alfabet: letters en woorden

U schrijft het volgende op het bord. Het is verstandig om onder 'In alfabetische volgorde zetten' ruimte open te laten voor de regels van de alfabetische volgorde.

In alfabetische volgorde zetten

NIET in alfabetische volgorde: b d e c

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z

WEL in alfabetische volgorde:

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z

U zegt:

'Hier heb ik alle drukletters van het alfabet opgeschreven (wijs aan). Bovenaan staan de kleine letters (wijs aan), onderaan de hoofdletters (wijs aan). Hier heb ik een paar letters opgeschreven die niet in alfabetische volgorde staan: b d e c (wijs aan). Ik zal laten zien dat deze letters niet in alfabetische volgorde staan. Kijk maar.'

U trekt gebogen pijlen van letter naar letter (boven het alfabet, onder 'NIET in alfabetische volgorde'), terwijl u de letters zegt, nummert elke 'stap' en laat zo zien dat u van achteren naar voren moet 'springen' als u van e naar c gaat. Op het bord komt dan te staan:

NIET in alfabetische volgorde: b d e c

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z

U zegt dan, ook weer aanwijzend:

'Als de letters niet in alfabetische volgorde staan en je springt van letter naar letter, dan moet je altijd een keer terugspringen, zoals hier. (U wijst het gebogen pijltje van de e naar de c aan.) Als de letters wel in alfabetische volgorde staan, dan spring je van letter naar letter en hoeft je nooit terug te springen. We gaan deze letters in alfabetische volgorde zetten. Welke van deze letters zie je het eerst in het alfabet staan? (U laat een leerling antwoorden.) De b komt dus vooraan.'

U zet een streepje met een kleurkrijtje onder de b in het onderste alfabet en schrijft achter 'WEL in alfabetische volgorde' de b vooraan.

Op dezelfde wijze laat u de d, e en c aan bod komen, zodat er achter 'WEL in alfabetische volgorde' b c d e komt te staan en onder dezelfde letters van het alfabet een streepje met een kleurtje. Vervolgens laat u zien wat het inhoudt dat ze nu in alfabetische volgorde staan.

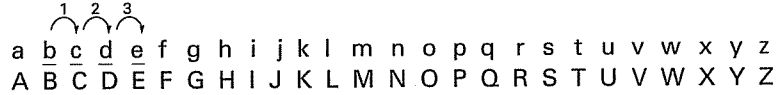
✦ De eerste twee regels moeten in schrijffletters worden overgenomen, overeenkomend met de door u gehanteerde schrijfmethode.

U zegt:

'Kijk, nu staan de letters in alfabetische volgorde. Nu kan ik in het alfabet van letter naar letter springen, zonder dat ik terug hoef te springen.'

U laat dit zien door gebogen pijlen te trekken van de b naar de c enzovoort (onder: WEL in alfabetische volgorde), elke stap nummerend, daarmee duidelijk makend dat u niet meer terug hoeft te springen.

WEL in alfabetische volgorde: b c d e


a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

U schrijft dan de regel voor de alfabetische volgorde onder 'In alfabetische volgorde zetten':

Wanneer staan letters in alfabetische volgorde?

Als je nooit terug hoeft te springen, wanneer je van letter naar letter springt.

Je hoeft alleen maar vooruit te springen!

U veegt de letters om te oefenen uit, de streepjes onder de letters van het alfabet en alle gebogen pijlen met nummers.

U bespreekt op dezelfde wijze de volgende opgaven:

j g h i
n o m l
r u t s

De opeenvolgende stappen zijn:

- U laat zien dat de letters niet in alfabetische volgorde staan door gebogen pijlen te trekken van letter naar letter, terwijl u deze nummert.
- U laat de eerste letter zoeken, onderstreept deze en schrijft die op.
- U laat de daaropvolgende letter zoeken tot alle letters in alfabetische volgorde staan.
- U laat zien dat de letters nu wel in alfabetische volgorde staan door gebogen pijlen te trekken, terwijl u deze nummert.

Op vrijwel analoge wijze kunt u het alfabetiseren van woorden met beginletters uit een stukje alfabet bespreken.

U schrijft het volgende op het bord, de beginletters van de namen met een andere kleur:

NIET in alfabetische volgorde: Demin, Carla, Anton, Bart

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

WEL in alfabetische volgorde:

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

U zegt dan:

'Ik heb het alfabet en een paar namen opgeschreven. De namen staan niet in alfabetische volgorde. We gaan de namen in alfabetische volgorde zetten.'

Als je namen in de volgorde van het alfabet zet, moet je altijd naar de beginletter, dat is de eerste letter, kijken. Ik heb de beginletter met een andere kleur geschreven. De beginletter van Demin is de D (wijs aan), de beginletter van Carla is de C (wijs aan), de beginletter van Anton is de A (wijs aan) en de beginletter van Bart is de B (wijs aan).'

U kunt de beginletters er apart boven zetten. U laat dan zien dat de namen niet in alfabetische volgorde staan door gebogen pijltjes bij de hoofdletters te trekken, onder 'NIET in alfabetische volgorde' en deze te nummeren. U moet terug van D naar C en van C naar A.

U wijst op de regel voor de alfabetische volgorde. Vervolgens laat u de namen op de beginletters alfabetiseren.

U zegt dan:

'Welke naam moet vooraan komen te staan als we de namen in de volgorde van het alfabet opschrijven? (Laat een leerling antwoord geven. U schrijft Anton achter: WEL in alfabetische volgorde.) Anton begint met een A. (U schrijft de A erboven.) Van alle beginletters van deze namen komt de A het eerst. Welke naam komt er dan? (Laat een leerling antwoord geven. U schrijft Bart achter Anton.) De B van Bart komt na de A.' U schrijft de B erboven.

U bespreekt op dezelfde wijze de twee andere namen.

U zegt vervolgens:

'Nu hebben we de namen in alfabetische volgorde gezet. Als je namen in alfabetische volgorde zet, moet je dus altijd naar de beginletters kijken. (Wijs de beginletters nogmaals aan.) Dan moet je de namen zo opschrijven dat, als je van beginletter naar beginletter gaat in het alfabet, je nooit terug hoeft te springen.'

U laat dit zien met gebogen, genummerde pijltjes bij de hoofdletters onder: WEL in alfabetische volgorde, terwijl u de namen erbij zegt.

U veegt de namen, beginletters en gebogen pijlen uit.

U kunt op dezelfde wijze de volgende namen bespreken:

Karel, Ina, Harold, Joshua

Mona, Pieter, Otto, Nico

* Regelschrift: alfabetiseren van een stukje alfabet

In alfabetische volgorde zetten

Wanneer staan letters in alfabetische volgorde?

Als je nooit terug hoeft te springen, wanneer je van letter naar letter springt.

Je hoeft alleen maar vooruit te springen!

NIET in alfabetische volgorde: r u t s

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

WEL in alfabetische volgorde: r s t u

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

NIET in alfabetische volgorde:

M	P	O	N
Mona.	Pieter.	Otto.	Nico

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

WEL in alfabetische volgorde:

M	N	O	P
Mona.	Nico.	Otto.	Pieter

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

In groep 6 komen de verdere stappen van het alfabetiseren in opklimmende moeilijkheidsgraad aan de orde. Het is raadzaam om met de didactische aanwijzingen en oefeningen voor groep 5 te beginnen.

Aan de orde komt het alfabetiseren van:

- letters die alfabetisch niet op elkaar aansluiten;
- woorden met beginletters die alfabetisch niet op elkaar aansluiten;
- woorden op maximaal de eerste drie letters.

● Alfabetiseren van letters en woorden met alfabetisch niet op elkaar aansluitende beginletters

Volledig analoog aan het alfabetiseren van letters en woorden met beginletters uit een stukje alfabet, kunt u het alfabetiseren van letters en woorden met beginletters die alfabetisch niet op elkaar aansluiten, behandelen. Volg hiervoor de didactische aanwijzingen van groep 5.

U kunt de volgende opgaven bespreken:

g p b z
r u x d
j o h w
v e s i

Carla, Xavier, Hetty, Ed
gang, keuken, badkamer, hal
lamp, tafel, gootsteen, fornuis

* Regelschrift: alfabetiseren van letters en woorden met alfabetisch niet op elkaar aansluitende beginletters

NIET in alfabetische volgorde: v e s i

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

WEL in alfabetische volgorde: e i s v

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

NIET in alfabetische volgorde: lamp, tafel, gootsteen, fornuis

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

WEL in alfabetische volgorde: fornuis, gootsteen, lamp, tafel

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

● Alfabetiseren van woorden op maximaal de eerste drie letters

Voor het leren van het alfabetiseren op maximaal de eerste drie letters, kunnen de volgende regels aangeboden worden:

De regels van de alfabetische volgorde:

- 1 Alle beginletters zijn verschillend:
zet alle woorden in alfabetische volgorde op de eerste letter

- 2 *Alle beginletters zijn hetzelfde:*
 - a *zet alle woorden in alfabetische volgorde op de tweede letter*
 - b *voor de volgorde van de woorden met dezelfde tweede letter kijk je naar de derde letter*
- 3 *Sommige beginletters zijn hetzelfde:*
 - a *zet alle woorden in alfabetische volgorde op de eerste letter*
 - b *voor de volgorde van de woorden met dezelfde beginletter kijk je naar de tweede letter*
 - c *voor de volgorde van de woorden met dezelfde tweede letter kijk je naar de derde letter*

U schrijft de regels van de alfabetische volgorde van te voren op het bord.

U zegt:

'Dit zijn de regels van de alfabetische volgorde. Welke woorden je ook in alfabetische volgorde gaat zetten, altijd moet je één van deze drie mogelijkheden kiezen.'

U wijst de drie regels aan en leest ze voor. Zo nodig licht u ze toe. Wijs de leerlingen erop dat de letters hier de volgorde van toepassing aangeven.

U zegt dan:

'We gaan kijken hoe de regels werken.'

U schrijft op het bord met flink veel ruimte tussen deze twee regels:

NIET in alfabetische volgorde: Bob, Bart, Bruno, Bella

WEL in alfabetische volgorde:

U zegt:

'We gaan deze namen in alfabetische volgorde opschrijven. (Schrijf de beginletters boven de eerste letter van de namen, wijs vervolgens de eerste regel aan en lees die voor.) Zijn alle beginletters van Bob, Bart, Bruno en Bella verschillend? (Laat een leerling antwoorden.) Dan gaan we door naar de volgende regel. Zijn alle beginletters hetzelfde? (Laat een leerling antwoorden.) De namen hebben allemaal dezelfde beginletter, de B. (Teken achter 'WEL in alfabetische volgorde' een kader waarin de namen allemaal passen. Boven het lege kader schrijft u: B.) Alle woorden beginnen met dezelfde letter: de B. Toch staan ze niet in alfabetische volgorde.'

U wijst vervolgens op regel 2a en leest deze voor.

U zegt dan:

'Ik zal de tweede letter er met een andere kleur boven schrijven. (U schrijft respectievelijk de o, a, r en e boven de tweede letter van de namen met een andere kleur.) Welke van deze letters komt het eerst? (Laat een leerling antwoorden.) Dan komt Bart vooraan.' U schrijft in het kader, achter 'WEL in alfabetische volgorde': Bart, en onderstreept de a.

Het volgende staat dan op het bord:

Bo Ba Br Be
NIET in alfabetische volgorde: Bob, Bart, Bruno, Bella

B

WEL in alfabetische volgorde:

Bart

U laat op die manier de namen in alfabetische volgorde zetten. U onderstreept overal in het kader de tweede letter van de naam.

U veegt vervolgens de namen met de letters erboven uit, alsmede alles achter 'WEL in alfabetische volgorde' en schrijft achter 'NIET in alfabetische volgorde':

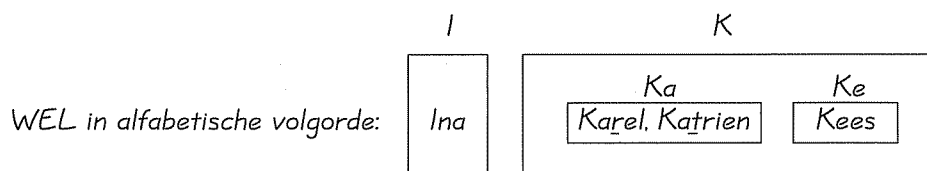
Zet de beginletters er weer boven.

U zegt:

'Kijk weer naar de regels. (Wijs de eerste regel aan.) Zijn alle beginletters verschillend? (Laat een leerling antwoord geven. Wijs vervolgens de tweede regel aan.) Zijn alle beginletters hetzelfde? (Laat een leerling antwoord geven. Wijs vervolgens de derde regel aan.) Zijn sommige beginletters hetzelfde? (Laat een leerling antwoord geven.) Dan staat hieronder wat je moet doen om de namen in alfabetische volgorde te zetten. (U leest regel 3a voor.)

Eerst dus naar de eerste letter kijken. Wat komt er eerder in het alfabet: de k of de i? (Laat een leerling antwoorden. U zet twee kaders achter 'WEL in alfabetische volgorde': een kader om Ina in te schrijven én een groot kader voor de drie namen met een K. Zet boven het eerste kader een I en boven het tweede een K.) Ina komt dus vooraan. (Schrijf Ina in het eerste kader.) Regel 3a hebben we gehad. Nu regel 3b. (Lees regel 3b voor.) Wat moeten we dus doen met alle woorden met een K? (Laat een leerling antwoorden.) We moeten voor de volgorde van de namen die allemaal met een K beginnen, kijken naar de tweede letter. (U zet boven de tweede letter respectievelijk: a, e en a.) Wat komt eerder in het alfabet de a of de e? (Laat een leerling antwoorden.) Eerst komen dus de namen: Karel en Katrien en daarna pas Kees. (U maakt binnen het kader met de K, links, twee kleinere kaders: één waarin Karel en Katrien geschreven kan worden én één waarin u Kees kunt schrijven. U zet boven de kaders respectievelijk: Ka en Ke.) Kees komt dus achteraan. (Schrijf Kees in het tweede kader.) We hebben nu nog twee namen over waarvan de tweede letter ook hetzelfde is: Karel en Katrien. (Lees regel 3c voor.) Voor de volgorde van Karel en Katrien moeten we dus kijken naar de derde letter. (U zet boven de derde letter van Karel en Katrien respectievelijk r en t.) De derde letter van Karel is de r en van Katrien de t. Wat komt eerder in het alfabet, de r of de t? (Laat een leerling antwoorden.) Dan komt Karel in dit vak eerder dan Katrien.' Schrijf respectievelijk Karel en Katrien in het vak met Ka erboven. Onderstreep de r van Karel en de t van Katrien. Op het bord komt uiteindelijk het volgende te staan:

NIET in alfabetische volgorde: ^{Kar} Karel, ^{Ke} Kees, ^{Kat} Katrien, Ina



Noem tot slot de namen in alfabetische volgorde op.

U veegt alles weer uit behalve de regels van de alfabetische volgorde en NIET / WEL in alfabetische volgorde. U kunt het bovenstaande herhalen met de volgende woorden, waarbij u zoveel mogelijk de leerlingen de stappen van de regels laat maken:

kuil, koek, hok, jas

(drie kaders met h, j en k erboven; in het kader van de k komen respectievelijk koek en kuil te staan, waarbij de o en u onderstreept worden)

slee, sport, spel, schaats

(Zie 'regelschrift')

* Regelschrift: alfabetiseren van woorden op maximaal de eerste drie letters

De regels van de alfabetische volgorde:

- 1 Alle beginletters zijn verschillend:
zet alle woorden in alfabetische volgorde op de eerste letter
- 2 Alle beginletters zijn hetzelfde:
a zet alle woorden in alfabetische volgorde op de tweede letter
b voor de volgorde van de woorden met dezelfde tweede letter kijk je naar de derde letter

3 Sommige beginletters zijn hetzelfde:

- a zet alle woorden in alfabetische volgorde op de eerste letter
- b voor de volgorde van de woorden met dezelfde beginletter kijk je naar de tweede letter
- c voor de volgorde van de woorden met dezelfde tweede letter kijk je naar de derde letter

NIET in alfabetische volgorde: sl spo spe sc
slee, sport, spel, schaats

WEL in alfabetische volgorde:

s		
sc	sl	sp
schaats	slee	spel, sport

oefenvormen groep 5

Auditieve oefening

● Het leren van het alfabet in gedeelten

U schrijft de letters van het alfabet op het bord naast elkaar. U laat het alfabet een keer opzeggen. De leerlingen moeten het alfabet in gedeelten leren. Het is raadzaam deze oefening net zo vaak te herhalen totdat de leerlingen het hele alfabet moeiteloos kunnen opzeggen en opschrijven.

U zegt:

‘Nu ga ik een stukje van het alfabet uitgeven. Jullie moeten dan toch het hele alfabet opzeggen. Ook de letters die zijn uitgeveegd.’

Veeg a, b en c uit. U laat dan het hele alfabet opzeggen.

Als dit goed gaat, kunt u doorgaan met: d, e, f en g. Zet de letters a, b en c dan weer in het alfabet en veeg d, e, f en g uit.

U herhaalt deze oefening op analoge wijze verschillende keren, zodat:

- de letters h tot en met k zijn uitgeveegd;
- de letters l tot en met p zijn uitgeveegd;
- de letters q tot en met u zijn uitgeveegd;
- de letters v tot en met z zijn uitgeveegd.

U kunt deze oefening variëren door elk stukje alfabet dat uitgeveegd is, niet opnieuw op te schrijven. Het alfabet ‘verdwijnt’ dan in gedeelten tot er niets meer op het bord staat.

Als alle letters op die manier aan bod zijn geweest, laat u zonder visuele ondersteuning het alfabet een paar keer zonder uw hulp opzeggen en een keer zelfstandig opschrijven.

Visuele oefeningen

● Het alfabet in de juiste volgorde neerleggen

U geeft iedere leerling het alfabet, geschreven op een lange strook, elke letter in een hokje. Vervolgens laat u de leerlingen de eerste vijf letters losknippen en door elkaar gooien. Het is de bedoeling dat de letters weer in alfabetische volgorde worden neergelegd, vóór de rest van de lange strook. U kunt dit uitbreiden totdat het hele alfabet is losgeknipt en in één keer moet worden neergelegd.

● Geheimtaal

U kunt de leerlingen de volgende code geven:

c → a
d → b
e → c
enzovoort

Bij het ontcijferen moeten de leerlingen dus twee letters terug in het alfabet.

U kunt het volgende laten ontcijferen:

Occm lg gkigp igjgkovccn.
Fcv ku pkgv oqgknklm.

(Maak je eigen geheimtaal. Dat is niet moeilijk.)

De code en de twee zinnen in geheimtaal kunt u op het bord schrijven.

U zegt:

'Hier staat iets in geheimtaal. Bij elke letter moet je twee letters terug in het alfabet. Als er een c staat is het dus een a, staat er een d, dan is het een b, een e is een c enzovoort. Wat staat hier?'

Laat de leerlingen de geheimtaal ontcijferen. Als ze er moeite mee hebben, kunt u de code van alle letters van het alfabet op het bord schrijven (met uitzondering van de 'y' en 'z') en samen met de leerlingen de geheimtaal ontcijferen.

U kunt de leerlingen vervolgens zelf een geheimtaal laten bedenken. Eén leerling laat u dan steeds zijn code en iets in die geheimtaal op het bord schrijven. De anderen moeten het ontcijferen.

● Wel of niet in alfabetische volgorde

U kunt de leerlingen de regels voor de alfabetische volgorde laten ervaren. Deze oefening moet in het gymlokaal of op het schoolplein worden gedaan met een klein groepje kinderen.

U schrijft het alfabet goed leesbaar met bordkrijt op de vloer of grond. De leerlingen zet u naast elkaar, zodat iedereen het hele alfabet kan overzien. U schrijft steeds een stukje van het alfabet daaronder op, soms wel en soms niet in alfabetische volgorde. U laat de letters in de volgorde waarin ze zijn opgeschreven 'springen', dat wil zeggen: u geeft steeds een leerling de beurt die van letter naar letter springt, terwijl de andere kinderen de letters opnoemen. Als de leerling terug moet springen, staan de letters dus niet in alfabetische volgorde.

U zegt:

'Hier heb ik het alfabet opgeschreven. Hieronder schrijf ik steeds een stukje van het alfabet op. Jullie moeten ze één voor één opnoemen, terwijl het kind dat de beurt heeft van letter naar letter springt. Daarna moeten jullie zeggen of de letters wel of niet in alfabetische volgorde staan.

Ik zal het een keer voordoen. (U schrijft bijvoorbeeld op: k m l i.) Noemen jullie die letters maar op, terwijl ik in het alfabet de letters spring. (Spring van letter naar letter, terwijl de leerlingen de letters opnoemen.) Staan de letters in alfabetische volgorde? (Laat een leerling antwoorden.) Nee, want ik moest terugspringen, twee keer zelfs. Nu schrijf ik andere letters op, en mag ... (naam van een leerling) de letters springen.'

U kunt bijvoorbeeld de volgende letters nemen:

c	d	f	e
o	p	q	r
h	g	i	j
x	y	w	z
s	t	u	v w

Deze oefening kunt u op verschillende manieren variëren of uitbreiden.

- U geeft opdrachten die verbonden zijn aan het wel of niet in alfabetische volgorde staan, bijvoorbeeld: als de letters niet in alfabetische volgorde staan, dus als iemand terug moet springen, gaat iedereen zitten, anders blijft iedereen staan.
- Zoals boven, alleen laat u nu niemand daadwerkelijk de letters 'springen'; de leerlingen moeten dus de opdracht die u heeft gegeven, uitvoeren zonder dat er een visuele ondersteuning is door de leerling die de letters 'springt'.
- Namen 'springen' met beginletters uit een stukje alfabet. In plaats van letters kunt u natuurlijk ook namen op de beginletter laten springen.
- U kunt de oefeningen uitbreiden door de letters c.q. namen die niet in alfabetische volgorde staan, door een leerling in alfabetische volgorde eronder te laten opschrijven en vervolgens nog een keer te laten springen.

● Alfabetiseren van een stukje alfabet

U schrijft elke letter van het alfabet op een stevig vel (maat A4) op. U laat telkens

enkele kinderen voor de klas komen en geeft elke leerling één vel, dus één letter. Samen moeten de letters een stukje uit het alfabet zijn. U geeft de opdracht zo naast elkaar te gaan staan, dat de letters alfabetisch zijn gerangschikt.

U laat een paar kinderen voor de klas komen en zegt:

'Ik geef jullie allemaal één letter. De letters vormen samen een stukje uit het alfabet. Ga nu eens zo naast elkaar staan, dat het een goed stukje alfabet is. De letters moeten dus in alfabetische volgorde staan.'

● Ontbrekende letters van het alfabet invullen

De leerlingen moeten de ontbrekende letters van het alfabet invullen.

U zegt:

'Hier staat het hele alfabet. Maar er ontbreken een paar letters. Schrijf telkens één letter op een puntje. De eerste is al voorgedaan.'

Het alfabet

a b c d . f . h . j . l m n . p q . s . u v . x y .

● In stukjes alfabet de ontbrekende letter ervoor en erna invullen

De leerlingen krijgen een blad voor zich waarop stukjes van het alfabet staan. De leerlingen moeten de ontbrekende letter ervoor en erna opschrijven.

U zegt:

'Er staat telkens een stukje van het alfabet, maar alleen de middelste letter van dat stukje staat er. Jij moet de letter die in het alfabet ervoor komt en die erna komt opschrijven. De eerste is al voorgedaan.'

Ervor en erna

1	b	c	d
2	.	y	.
3	.	u	.
4	.	n	.
5	.	q	.
6	.	g	.
7	.	j	.
8	.	o	.
9	.	e	.
10	.	l	.
11	.	i	.
12	.	d	.
13	.	s	.

● Van letter naar letter

U maakt met potlood een tekening op een vel papier waarbij u alle letters van het alfabet in volgorde op de cruciale punten schrijft. De lijnen gumt u vervolgens uit. Het is de bedoeling dat de leerling een lijn trekt van a naar b, van b naar c enzovoorts. Op die manier ontstaat de tekening.

U zegt:

'Trek een lijn telkens van de ene letter uit het alfabet naar de volgende. Je begint dus bij a en je eindigt bij z. Kijk dan wat je getekend hebt.'

● Een stukje alfabet alfabetiseren

De leerlingen krijgen een blad voor zich waarop telkens de letters van een stukje alfabet door elkaar staan. Ze moeten de letters in de juiste alfabetische volgorde opschrijven.

U zegt:

'Bovenaan staat telkens een stukje alfabet. De letters staan alleen in de verkeerde volgorde. Schrijf de letters in de volgorde van het alfabet ernaast op de streep. De eerste is al voorgedaan.'

1	d	e	a	c	b		a	b	c	d	e
2	y	w	z	x	v						
3	g	f	j	i	h						
4	t	p	s	r	q						
5	l	n	m	k	o						
6	s	v	r	t	u						

- Schrijf de namen in alfabetische volgorde onder elkaar

1	B Bea, Arend Bea Carry Dirk	D Dirk,	A Arend,	C Carry
2	N Noach,	M Mona,	L Loes,	O Oscar
3	J Janet,	H Harry,	K Kennet,	I Isis
4	V Victor,	U Uli,	W Wilma,	X Xavier
5	Q Quirinus,	P Paul,	S Simon,	R Ronald

- ‘Je ziet telkens bovenaan woorden staan. Schrijf de woorden in alfabetische volgorde op de strepen eronder. Let goed op de beginletter! De eerste is al voorgedaan.’

Schrijf de woorden in alfabetische volgorde onder elkaar

1 citroen, banaan, appel, druif
 appel
 banaan
 citroen
 druif

2 uur, thee, water, vuur

3 lamp, mes, kaars, noot

4 lucht, ooievaar, mus, nest

5 sneeuw, taxi, regen, uit

oefenvormen groep 6

Visuele oefeningen

• Wel of niet in alfabetische volgorde

Vrijwel analoog aan de gelijknamige oefening voor groep 5, kunt u letters en woorden of namen op beginletters die alfabetisch niet op elkaar aansluiten, laten 'springen'. Volg hiervoor de aanwijzingen bij die oefening voor groep 5.

De afstanden tussen letters die ver uit elkaar liggen (bijvoorbeeld de c en de m), zijn niet in één sprong te overbruggen. Laat de leerlingen daarom een sprong in de lucht op de eerste letter (bijvoorbeeld de c) maken, lopen naar de tweede letter (de m) en daar weer een sprong in de lucht maken. Op die manier worden de regels voor de alfabetische volgorde toch gevisualiseerd. Wijs de leerlingen er wel op dat de afstand niet in één keer kan worden gesprongen en dat het daarom nodig is het stukje ertussen te lopen.

U kunt bijvoorbeeld de volgende letters en namen nemen:

c m n k

b d f h

r t v p

t v w x z

c e g h o

Karin – Josje – Menno – Lea

Maja – Simon – Tamar – Nico

Pieter – Thea – Victor – Willem

Cor – Diederik – Gert – Adrie

• Alfabetiseren van namen

U laat telkens enkele kinderen (eerst drie, daarna vier, tot slot vijf) voor de klas komen en zegt dat ze naast elkaar moeten gaan staan, zó dat hun namen in alfabetische volgorde staan. Eventueel kunt u hun namen op stroken schrijven en ze die – zichtbaar voor de andere leerlingen – laten vasthouden.

U zegt dan:

'Ik vraag steeds aan een paar kinderen om voor de klas te komen. Die kinderen moeten zo gaan staan, dat hun namen in alfabetische volgorde staan.'

Het is raadzaam te beginnen met leerlingen die namen hebben met een verschillende beginletter. Later kunt u dit uitbreiden met leerlingen die dezelfde beginletter hebben, zodat op de tweede of derde letter moet worden gealfabetiseerd.

U kunt de oefening op verschillende manieren variëren:

- u begint met twee leerlingen en laat er telkens één leerling bij komen;
- u laat een leerling in een bestaande rij op zijn alfabetische plaats gaan staan.

Als de leerlingen moeite hebben met deze oefening, kunt u hulp bieden door de namen op het bord te schrijven met de beginletters erboven. De andere leerlingen moeten dan zeggen wie er van die kinderen als eerste komt, wie als tweede enzovoort. U laat de leerlingen eventueel het alfabet opzeggen tot ze de eerste beginletter van een naam tegenkomen. Die leerling moet dus op de eerste plaats gaan staan. U laat dan verder gaan met het alfabet opzeggen tot de leerlingen alfabetisch de tweede beginletter tegenkomen, enzovoort.

● Alfabetiseren van letters

De leerlingen krijgen een blad met letters. Ze moeten de letters opschrijven in alfabetische volgorde. U kunt de gegeven letters schrijven in een getekende zak waaruit ze bij wijze van spreken telkens één letter moeten halen. Ze kunnen dan de letter doorstrepen die ze uit de zak hebben gehaald. Bespreek de eerste opgave. Ondersteun de instructie door de eerste opgave over te nemen op het bord.

U zegt:

'Op je blad staan letters. In elke zak zitten er een paar. We doen de eerste samen. In de eerste zak zitten de letters: k, c, g, r en n. Nu zeggen we het alfabet op, totdat we een letter uit deze zak tegenkomen: A B C. Ja, de c zit in deze zak en komt van deze letters het eerste in het alfabet. Dus strepen we de c door en schrijven die als eerste ernaast op de streep. Welke letter komt er dan in het alfabet? Ga maar verder waar we zijn gebleven: D E F G. Stop. De g zit ook in deze zak en komt als tweede in het alfabet voor. Die strepen we dus ook door en schrijven de g na de c op de streep ernaast.'

Behandel zo alle letters. Zorg ervoor dat de leerlingen op de streep c, g, k, n, r hebben staan en de letters in de eerste zak hebben doorgestreept.

Schrijf de letters in alfabetische volgorde op de streep

1	k	c	g	r	n	_____
2	y	e	o	a	u	_____
3	l	f	v	i	b	_____
4	t	h	k	w	q	_____
5	l	n	d	f	p	_____
6	s	n	j	z	u	_____

● Alfabetiseren van woorden op de eerste letter waarbij de letters alfabetisch niet op elkaar aansluiten

De leerlingen krijgen een blad voor zich met woorden die ze zelfstandig in alfabetische volgorde moeten opschrijven.

U zegt:

'Op je blad staan woorden. Schrijf de woorden steeds in alfabetische volgorde op de strepen eronder. Let goed op de beginletter! De eerste is al voorgedaan.'

Schrijf de namen of woorden in alfabetische volgorde onder elkaar

- 1 Thea, Lia, Erik, René
Erik
Lia
René
Thea

2 **gemeen, oneerlijk, eerlijk, vals**

3 **stoel, bank, divan, tafel**

4 **meloen, citroen, bosbes, sinaasappel**

5 **boek, tijdschrift, strip, kleurboek**

- Alfabetiseren van woorden op maximaal de eerste drie letters met alle tussenstappen

De leerlingen krijgen een blad voor zich met telkens vier woorden. Ze moeten de woorden in het schema zetten dat eronder staat, op dezelfde manier als bij de didactische aanwijzingen uiteen is gezet. Laat de leerlingen voor deze oefening de regels van de alfabetische volgorde erbij houden. Ondersteun de instructie eventueel visueel door de eerste opgave op het bord te schrijven.

U zegt:

‘Je ziet telkens vier woorden staan en boven die woorden staan de letters waarop je moet letten als je die woorden in alfabetische volgorde gaat zetten. Je moet de woorden in de vakken zetten, net als ik op het bord heb gedaan. Daarna moet je de woorden nog een keer opschrijven, in alfabetische volgorde, op de strepen eronder. We doen de eerste samen. Kijk maar naar de woorden bij 1. Kijk naar de beginletters, die zijn erboven geschreven. Zijn alle beginletters verschillend? (Laat een leerling antwoorden.) Zijn alle beginletters hetzelfde? (Laat een leerling antwoorden.) Dus zijn sommige beginletters hetzelfde. Klopt dat? (Laat een leerling antwoorden.) In het eerste vak moeten de woorden met een b komen, in het tweede vak komt het woord met een h en in het derde vak met een t. Schrijf hobbelpaard en tol in de goede vakken. Hobbelpaard in het vak met de h en tol in het vak met de t. Nu moeten we boek en beer nog in het eerste vak schrijven. Naar welke letter moeten we dan kijken bij boek en beer? (Laat een leerling antwoord geven.) De tweede letter is er bij boek en beer ook boven geschreven. Bij boek is dat de o en bij beer de e. Welke letter komt eerder in het alfabet, de o of de e? (Laat een leerling antwoorden.) Welk woord moet dus vooraan komen in het eerste vak? (Laat een leerling antwoord geven.) Schrijf beer en boek in het eerste vak. Eerst beer en dan boek. Zet een streepje onder de tweede letter van beer en de tweede letter van boek. Schrijf nu de woorden eronder nog eens op: eerst beer, dan boek, dan hobbelpaard en onderaan tol.’

Zorg dat de leerlingen de woorden in de juiste vakken hebben geschreven (de tweede letter van beer en boek onderstreept) en daaronder de woorden in alfabetische volgorde op de strepen.

Schrijf de woorden in alfabetische volgorde in de vakken en op de strepen eronder

- 1 t bo be h
tol, boek, beer, hobbelpaard
b h t

--	--	--	--

De alfabetische volgorde is dus:

- 2 Ar U A A
Arnhem, Utrecht, Amsterdam, Akersloot
A U

--	--

De alfabetische volgorde is dus:

- 3 kn k k v
knie, kin, kuit, voet
k v

--	--

De alfabetische volgorde is dus:

- 4 mag mal di du
mager, mal, dik, duf
d m

	<table border="1"> <tr> <td style="width: 50%; height: 30px;">ma</td> </tr> </table>	ma
ma		

De alfabetische volgorde is dus:

- 5 zoe zuu zui zou
zoet, zuur, zuiver, zout
z

zo	zu
----	----

De alfabetische volgorde is dus:

Als de leerlingen nog moeite hebben met deze oefening, kunt u alle opgaven samen met de leerlingen doen. Als er meer woorden in één vak staan, moet de letter waarop is gealfabetiseerd, worden onderstreept.

- Alfabetiseren van woorden op maximaal de eerste drie letters zonder de tussenstappen

De leerlingen krijgen een blad met telkens vier woorden die ze zelfstandig in alfabetische volgorde moeten zetten.

U zegt:

'Bovenaan staan woorden die niet in alfabetische volgorde staan. Schrijf de woorden op de strepen in alfabetische volgorde.'

Schrijf de woorden in alfabetische volgorde onder elkaar

- 1 kopen, koken, dweilen, vegen

De alfabetische volgorde is:

- 2 klas, kind, pen, papier

De alfabetische volgorde is:

- 3 aap, aan, aaien, aardig

De alfabetische volgorde is:

- 4 grijs, geel, grijs, groen

De alfabetische volgorde is:

- 5 leuk, mooi, lelijk, moeilijk

De alfabetische volgorde is:

verwijzingen groep 5

Taalbeschouwing voor groep 4

Blok 10	oef. 8	Alfabet, blz. 49
Blok 11	oef. 7	Alfabet, blz. 56
Blok 12	oef. 7	Alfabet, blz. 62
Blok 13	oef. 8	Alfabet, blz. 68
Blok 14	oef. 5	Alfabet, blz. 71
Blok 15	oef. 8	Alfabet, blz. 79
Blok 16	oef. 8	Alfabet, blz. 85
Blok 17	oef. 9	Geheimschrift, blz. 92

Taalbeschouwing voor groep 5

Blok 10	oef. 5	Alfabet, blz. 39
---------	--------	------------------

Blok 11	oef. 5	Alfabet, blz. 43
Blok 12	oef. 6	Alfabet, blz. 47
Blok 13	oef. 6	Alfabet, blz. 51
Blok 14	oef. 5	Alfabet, blz. 55
Blok 15	oef. 6	Alfabet, blz. 59

verwijzingen groep 6

Taalbeschouwing voor groep 6

Blok 11	oef. 5	Alfabet, blz. 43
Blok 12	oef. 5	Alfabet, blz. 47
Blok 13	oef. 5	Alfabet, blz. 51
Blok 14	oef. 5	Alfabet, blz. 55
Blok 15	oef. 5	Alfabet, blz. 58

5.2 Lettergrepen

Dit taalaspect komt in groep 4 niet aan bod.

didactische aanwijzingen
groep 5

In groep 5 hoeven de leerlingen alleen het aantal lettergrepen van woorden te bepalen, zonder dat de scheiding tussen twee lettergrepen hoeft te worden aangegeven. Ze moeten dus auditief het woord in stukjes (klankgroepen) verdelen en zelf het aantal stukjes tellen. Het aantal stukjes is gelijk aan het aantal lettergrepen.

Indien de leerlingen het begrip 'klankgroep' kennen, kunt u deze term gebruiken in plaats van 'stukje van een woord'. U kunt erop wijzen dat:

- klankgroepen: stukjes van het woord zijn zoals je het woord hoort;
- lettergrepen: stukjes van het woord zijn zoals je het schrijft.

Eventueel kunt u dit verschil duidelijk maken met wat voorbeelden. Wijst u de leerlingen er dan ook op dat het aantal lettergrepen altijd gelijk is aan het aantal klankgroepen. Alleen de scheiding tussen klankgroepen is anders dan de scheiding tussen lettergrepen.

● Aantal lettergrepen

U schrijft het volgende van tevoren op het bord:

hoeveel lettergrepen? = hoeveel stukjes van het woord?

armband
schooltas
kabouter
kaboutermuts
reus
alfabet
inpakpapier

U zegt:

'We gaan eens kijken hoeveel lettergrepen deze woorden hebben. Als je lettergrepen van een woord telt, tel je de stukjes van een woord. Hoeveel lettergrepen is dus hetzelfde als hoeveel stukjes. (U wijst op het kopje erboven.) Bovenaan staat het woord: armband. Nu zal ik laten horen hoeveel stukjes het woord armband heeft. Luister maar goed: arm ... band. Twee stukjes, dus twee lettergrepen.'

U schrijft achter armband:

→ 2 lettergrepen

U vervolgt met:

'Nu de volgende: schooltas.'

Laat een leerling het woord in stukjes uitspreken. Vraag vervolgens hoeveel stukjes het woord schooltas heeft.

U schrijft achter schooltas:

→ 2 lettergrepen

Op dezelfde wijze als schooltas laat u de leerlingen kabouter, kaboutermuts, reus, alfabet en inpakpapier in stukjes uitspreken en zeggen hoeveel stukjes, dus lettergrepen het woord heeft.

* Regelschrift: aantal lettergrepen

hoeveel lettergrepen? = hoeveel stukjes van het woord?

armband	→ 2 lettergrepen
schooltas	→ 2 lettergrepen
kabouter	→ 3 lettergrepen
kaboutermuts	→ 4 lettergrepen
reus	→ 1 lettergreep
alfabet	→ 3 lettergrepen
inpakpapier	→ 4 lettergrepen

*didactische aanwijzingen
groep 6*

In groep 6 komt naast het bepalen van het aantal lettergrepen ook het aangeven van de scheiding tussen de lettergrepen aan de orde. Voor het bepalen van het aantal lettergrepen verwijzen we naar de didactische aanwijzingen voor groep 5. We bespreken voor groep 6 alleen het aangeven van de scheiding tussen de lettergrepen.

U kunt de volgende regels aanbieden:

Regels voor het lettergreepstreepje

- Zeg altijd eerst het woord in stukjes;
- Zet het streepje waar je de pauze hoort, behalve als:
 - je aan het eind van een stukje /a/, /e/, /i/, /o/ of /u/ hoort **en** er twee dezelfde letters achter staan, dan komt het streepje tussen die twee dezelfde letters;
 - je aan het begin van een volgend stukje /j/ hoort, terwijl er i staat, dan komt het streepje achter de i;
 - het een stukje is waarmee een verkleinwoord is gemaakt: +je of +kje, dan komt het streepje voor dit verkleinstukje;
 - je in een woord -nk- ziet en aan het eind van een stukje /ng/ hoort **en** het volgende stukje begint met /k/, dan komt het streepje achter de 'n';
 - je aan het eind van een stukje /a/, /e/, /i/, /o/ of /u/ hoort **en** je hoort aan het begin van het volgende stukje /ng/, dan komt het streepje achter de 'n'.

Met name de twee laatste regels zijn moeilijk en moeten aan de hand van veel voorbeelden duidelijk worden gemaakt.

Om met deze regels te kunnen werken, moeten de leerlingen vertrouwd zijn met het gebruik van de schuine strepen (/.../) en de term 'verkleinwoord'. Voor de uitleg hiervan verwijzen wij naar bijlage 1.

● Scheiding tussen lettergrepen

U schrijft vooraf de regels van het lettergreepstreepje in een kolom links op het middenbord. Rechts van de regels schrijft u bovenaan:

Voorbeelden

U zegt:

'Als een woord aan het eind van de regel niet past, dan moet je een lettergreepstreepje zetten. Een lettergreepstreepje is een streepje tussen twee lettergrepen. Daar zijn

regels voor. Ik heb de regels van het lettergreepstreepje opgeschreven. De regels vertellen waar je het lettergreepstreepje moet zetten.'

Eventueel kunt u een schrift pakken en zeggen dat als aan het eind van de regel (u wijst aan) het woord niet past, je moet weten welk gedeelte van het woord nog op de regel kan worden geschreven met een streepje erachter en welk gedeelte op de volgende regel moet.

U vervolgt met:

'Daarom moet je leren om woorden in lettergrepen te verdelen. We gaan nu kijken hoe die regels werken. (Lees de regels helemaal voor.) In deze gevallen (wijs alles aan na 'behalve als') moet je even goed opletten. In alle andere gevallen zet je het streepje waar je de pauze hoort. Ik zal voorbeelden geven van de regels.'

U schrijft achter de regel met betrekking tot de dubbele medeklinker in de rechter kolom, onder voorbeelden:

bakker

U zegt:

'Hoeveel lettergrepen heeft 'bakker'? (U laat een leerling antwoorden en leest de regel voor achter het eerste liggende streepje.) /ba ... kur/ Wat hoor je aan het eind van het eerste stukje? (U laat een leerling antwoorden en wijst in de regel de /a/ aan.) Staan er twee dezelfde letters achter elkaar? (U laat een leerling antwoord geven.) Waar komt het lettergreepstreepje dan?'

Laat een leerling antwoorden, veeg 'bakker' uit en schrijf op:

bak - ker

U kunt op dezelfde wijze de volgende voorbeelden bespreken:

– bel - len, bin - nen, pot - ten, mus - sen

De andere regels kunt u op vergelijkbare wijze bespreken. U kunt de volgende voorbeelden gebruiken:

- aai - en, koei - en
- bank - je, plank - je, ko-nin - kje, ha-rin - kje*
- ban - ken, von - ken, den - ken, zin - ken
- ban - ge, hen - gel, rin - gen, zon - gen, klun - gel

Enkele opmerkingen:

- Laat bij de woorden achter het één na laatste streepje duidelijk horen dat je
 - aan het eind van het eerste stukje /ng/ hoort (/bang ... kun/, /vong ... kun/ enzovoort);
 - aan het begin van het tweede stukje /k/ hoort (/bang ... kun/, /vong ... kun/ enzovoort).
- Laat bij de woorden achter het laatste streepje duidelijk horen dat het eerste stukje eindigt op respectievelijk /a/, /e/, /i/, /o/ of /u/ (/ba ... ngu/, /he ... ngul/ enzovoort) en dat het volgende stukje begint met /ng/ (/ba ... ngu/, /he ... ngul/ enzovoort).

Maak vervolgens duidelijk dat in alle andere gevallen het streepje wordt gezet waar je de pauze hoort. Laat zien dat bij de volgende woorden de regels na 'behalve als' niet van toepassing zijn. Schrijf elk woord op het zijbord en verdeel vervolgens in lettergrepen:

bank-stel	spaar-bank
la-ken	tan-den
zou-te	tek-sten
boom-pje	bor-stel
be-gin	leid-ster

* Voor de spelling van woorden als 'koninkje' en 'harinkje' verwijzen we naar paragraaf 1.3: Verkleinwoorden, verkleinwoorden -kje.

Vervolgens zegt u:

'Dit zijn allemaal woorden met twee lettergrepen. Overal hebben we dus maar één lettergreepstreepje gezet. Nu gaan we om te oefenen samen nog wat woorden verdelen die meer dan twee lettergrepen hebben.'

U schrijft hieronder op het zijbord:

kabouter

U zegt:

'Hoeveel stukjes heeft kabouter? (Laat een leerling antwoorden.) Drie stukjes, dus drie lettergrepen: ka ... bou ... ter. Nu kijken we eerst of we de streepjes mogen zetten waar we de pauze horen. We beginnen bij 'ka ... bou'.'

Zet een streep onder de eerste twee lettergrepen.

U gaat de regels achter de liggende streepjes af en laat zien dat de regels niet van toepassing zijn.

U vervolgt met:

'Dus mogen we het streepje zetten waar we de pauze horen.'

U schrijft achter kabouter op:

ka - bou

U leest voor en wijst tijdens de pauze het streepje aan.

U vervolgt met:

'Nu 'bou ... ter'. We kijken of we daar ook een streepje mogen zetten waar we de pauze horen.'

U leest weer elke regel achter een liggend streepje voor en laat zien dat de regels niet van toepassing zijn.

Op die manier kunt u nog enkele woorden bespreken. Wijs de leerlingen er telkens op dat bij elke pauze naar de regels moet worden gekeken.

aan-ko-men

gras-maa-er

groen-te-man

neus-drup-pel-tjes

* Regelschrift: scheiding tussen lettergrepen

<i>Regels voor het lettergreepstreepje</i>	<i>Voorbeelden</i>
- Zeg altijd eerst het woord in stukjes; - Zet het streepje waar je de pauze hoort, behalve als: - je aan het eind van een stukje /a/, /e/, /i/, /o/ of /u/ hoort en er twee dezelfde letters achter staan, dan komt het streepje tussen die twee dezelfde letters; - je aan het begin van een volgend stukje /j/ hoort, terwijl er i staat, dan komt het streepje achter de i; - het een stukje is waarmee een verkleinwoord is gemaakt: +je of +kje, dan komt het streepje voor dit verkleinstukje; - je in een woord -nk- ziet en aan het eind van een stukje /ng/ hoort en het volgende stukje begint met /k/, dan komt het streepje achter de 'n'; - je aan het eind van een stukje /a/, /e/, /i/, /o/ of /u/ hoort en je hoort aan het begin van het volgende stukje /ng/, dan komt het streepje achter de 'n'.	bak - ker bel - len bin - nen pot - ten mus - sen aai - en koei - en bank - je plank - je ko - nin - kje ha - rin - kje ban - ken von - ken den - ken zin - ken ban - ge hen - gel rin - gen zon - gen klun - gel

● Aantal lettergrepen bepalen

U zegt telkens een woord. Vervolgens laat u een leerling de stukjes van het woord klappen en zeggen hoeveel lettergrepen het woord heeft.

U zegt:

'We gaan lettergrepen klappen. Lettergrepen klappen is: de stukjes van een woord klappen. Ik zeg telkens een woord. Dan geef ik iemand de beurt. Die moet de stukjes van het woord klappen en zeggen hoeveel lettergrepen dat woord heeft. Ik zal het een keer voordoen met het woord: huiskamer.

huis-ka-mer

(U klappt de lettergrepen mee). Ik heb drie klapjes gegeven, dus heeft 'huiskamer' drie lettergrepen.'

grasveld

tuinstoel

sneeuwpop

kinderwagen

gasfornuis

hobbelpaard

gemakkelijk

langzaam

middelvinger

moederdag

ongehoorzaam

● Lettergrepen lopen

U kunt telkens één leerling de beurt geven om voor de klas de woorden te lopen; voor elke lettergreep moet een stapje worden gezet. De andere leerlingen moeten tellen. Corrigeer wel als het niet goed gaat. Loop dan samen met die leerling dat woord en spreek de lettergrepen met duidelijke pauzes ertussen uit. Vraag nadat een woord is gelopen aan een andere leerling hoeveel lettergrepen het woord dus heeft.

U zegt:

'Je kunt woorden ook lopen: voor elk stukje van een woord, voor elke lettergreep dus, moet je dan een stap zetten. Ik zal het voordoen. Ik ga het woord 'muziek' lopen. Mu (1 stap) ziek (tweede stap). Twee stappen, dus muziek heeft twee lettergrepen.

Nu geef ik telkens iemand de beurt en die moet dan een woord lopen. De anderen moeten tellen en daarna vraag ik iemand hoeveel stappen er zijn gezet, dus hoeveel lettergrepen het woord heeft.'

oorbel

tandenborstel

scheerapparaat

oliebol

zwemdiploma

vogelkooi

geheim

kussen

kruiwagen

tafelkleed

telefoon

vriendin

Visuele oefeningen

● Bepalen van het aantal lettergrepen van woorden (maximaal drie lettergrepen)

De leerlingen krijgen een blad voor zich met drie kolommen: één voor de woorden met één lettergreep, één voor de woorden met twee lettergrepen en één voor de woorden met drie lettergrepen. Boven de kolommen staan de woorden die ze in één van die drie kolommen moeten schrijven.

U zegt:

'Op dit blad zie je woorden staan. Je moet elk woord in de goede rij schrijven. We doen de eerste drie woorden samen. Het eerste woord is: lawaai. Hoeveel stukjes, dus lettergrepen, heeft het woord lawaai? (Laat een leerling antwoorden.) /laa - waaj/. Twee lettergrepen dus. Schrijf 'lawaaï' in de kolom: 'twee lettergrepen'.

Het volgende woord is: lamp. Hoeveel lettergrepen heeft 'lamp'? Eén lettergreep. 'Lamp' is één stukje, dus één lettergreep. Dan moet je 'lamp' schrijven onder: 'één lettergreep'.

Nu de laatste die we samen doen: koffiepot. Hoeveel stukjes, dus lettergrepen, heeft 'koffiepot'? (Laat een leerling antwoorden.) /ko - fie - pot/. Dan moet je koffiepot schrijven onder: 'drie lettergrepen'.

Zorg ervoor dat de leerlingen respectievelijk 'lamp', 'lawaaï' en 'koffiepot' bovenaan hebben staan.

lawaaï	oma
lamp	kriebelen
koffiepot	oom
komkommer	middelste
kopje	lezen
korst	straat

1 lettergreep	2 lettergrepen	3 lettergrepen

- Bepalen van het aantal lettergrepen van woorden (maximaal vijf lettergrepen)

De leerlingen krijgen een blad voor zich met woorden. Achter de woorden moeten ze schrijven hoeveel lettergrepen het woord heeft.

U zegt:

'Op dit blad staan woorden. Je moet achter elk woord opschrijven hoeveel lettergrepen dat woord heeft. Je moet dus zachtjes voor jezelf het woord in stukjes, dus lettergrepen, zeggen en de lettergrepen tellen. Dan schrijf je op hoeveel lettergrepen het woord heeft. We doen er eentje samen. Het eerste woord is roeiboot. Nu moet je voor jezelf dit woord in stukjes zeggen: /roei - boot/. Twee stukjes, dus twee lettergrepen. Dan schrijf je 2 op achter roeiboot.'

Zorg dat de leerlingen 2 hebben ingevuld achter 'roeiboot'.

Hoeveel lettergrepen heeft het woord?

roeiboot	_____	lettergrepen
regendruppel	_____	lettergrepen
schemerlamp	_____	lettergrepen
stampen	_____	lettergrepen
vouwblaadje	_____	lettergrepen
wenkbrauw	_____	lettergrepen
winkeljuffrouw	_____	lettergrepen
zolderkamertje	_____	lettergrepen
zilver	_____	lettergrepen
ijzerdraad	_____	lettergrepen

oefenvormen groep 6

Voor het oefenen in het bepalen van het aantal lettergrepen verwijzen we naar de oefeningen voor groep 5. Voor groep 6 beperken we ons tot oefeningen in het aangeven van de scheiding tussen de lettergrepen.

Auditieve oefening

● Woorden in lettergrepen opdelen

De leerlingen krijgen een leeg blad voor zich. U zegt telkens een woord met tussen de lettergrepen een ruime pauze. De leerlingen moeten de woorden opschrijven met het lettergreepstreepje.

U zegt:

'Ik zeg telkens een woord. Daarna zeg ik het woord in stukjes, dus in lettergrepen. Jullie moeten het woord met lettergreepstreepjes opschrijven, dus: voor elke pauze een streepje. We proberen het een keer: manden. Schrijf op: man ... den.'

U schrijft op het bord:

man - den

Zorg dat de leerlingen bovenaan 'man - den' hebben staan.

Ga zo verder met:

puntmuts
paasei
rugpijn
kijken
opnoemen
tafelpoot
suikerpot
tekenpapier
uitslapen
verwarming

Visuele oefeningen

● Een lettergreepstreepje plaatsen in twee lettergrepige woorden

De leerlingen krijgen een blad voor zich met woorden. Ze moeten de woorden overschrijven met het lettergreepstreepje tussen de twee lettergrepen.

U zegt:

'Elk woord bestaat uit twee lettergrepen. Schrijf elk woord over en zet in elk woord één lettergreepstreepje op de goede plaats. De eerste is al voorgedaan.'

Een lettergreepstreepje tussen de twee lettergrepen

1	regen	→	re - gen
2	tandarts	→	_____
3	pannen	→	_____
4	monster	→	_____
5	terug	→	_____
6	snurken	→	_____
7	boter	→	_____
8	touwen	→	_____
9	barsten	→	_____
10	boeien	→	_____

● Lettergreepstreepjes plaatsen in woorden van maximaal vijf lettergrepen

De leerlingen krijgen een blad voor zich met woorden. Ze moeten de woorden overschrijven met lettergreepstreepjes.

U zegt:

'Op dit blad zie je woorden staan. Je moet het woord overschrijven met lettergreepstreepjes. De eerste doen we samen. Het eerste woord is: plotseling. Nu zeggen we het woord eerst in stukjes: plot ... se ... ling. Je zet een lettergreepstreepje waar je de pauze hoort: tussen /plot/ en /su/ en tussen /su/ en /ling/. Plot ... se ... ling.'

U schrijft op het bord:

plot - se - ling

Zorg ervoor dat de leerlingen bij opgave 1 op de streep 'plot - se - ling' hebben geschreven.

Een lettergreepstreepje tussen de lettergrepen

1	plotseling	→	_____
2	regenjas	→	_____
3	schemerlamp	→	_____
4	vogelnestje	→	_____
5	ziekenwagen	→	_____
6	vogelverschrikker	→	_____
7	vooroverbuigen	→	_____

verwijzingen groep 5

Taalbeschouwing voor groep 4

Blok 13 oef. 6 Ra, ra, wat is het?, blz. 67

verwijzingen groep 6

Taalbeschouwing voor groep 4

Blok 15 oef. 5 Waar komt het streepje?, blz. 77

Blok 17 oef. 8 Van één naar meer, blz. 91-92

5.3 Interpunctie

Dit taalaspect komt in groep 4 niet aan bod.

*didactische aanwijzingen
groep 5*

In groep 5 komen de volgende leestekens aan de orde:

- de punt aan het eind van een zin;
- de hoofdletter: aan het begin van de zin, bij eigennamen en aardrijkskundige namen;
- het vraagteken;
- de komma:
 - voor een voegwoord (met uitzondering van 'en');
 - tussen twee persoonsvormen.

Over het gebruik van de komma bestaat geen eenduidigheid. We kunnen een komma gebruiken waar we een korte pauze horen. Hoewel op school wordt geleerd dat er een komma voor een voegwoord en tussen twee persoonsvormen dient te worden geplaatst, is dit over het algemeen niet verplicht. Omdat we bij de Taalschaal uitgaan van reguliere taalmethoden, behandelen we de komma dienovereenkomstig.

Voor het juiste gebruik van de leestekens die in groep 5 aan de orde komen, kunnen de volgende regels worden aangeboden:

De regels van de leestekens

de punt

Na elke zin komt een punt. Bij het lezen pauzeer je even. Meestal haal je dan adem voor een nieuwe zin.

de hoofdletter

Een hoofdletter wordt geschreven bij de eerste letter van:

- een zin
Let op: Als de zin met 's of 't begint, dan neem je de tweede letter!
- voornamen en achternamen
Let op:

- Er staat een voorletter of voornaam met een achternaam. De achternaam begint met bijvoorbeeld **van de** of **in het**, dan schrijf je alleen de eerste letter van het laatste woord van de achternaam met een hoofdletter!
- Er staat alleen een achternaam die begint met bijvoorbeeld **van de** of **in 't**, dan schrijf je de eerste letter van het eerste woord ook met een hoofdletter!
- aardrijkskundige namen

het vraagteken

Er komt een vraagteken na een vraagzin. Een vraagzin is een zin waarop een antwoord moet komen. Bij een vraagzin is het eerste woord vaak:

- een vraagwoord (bijvoorbeeld: wie, wat, welke, waar, wanneer, hoe, hoeveel, waarachter enzovoort)
- een werkwoord

Let op:

Je moet altijd kunnen horen dat het een vraag is!

de komma

Een komma geeft een korte leespauze binnen een zin aan. Een komma zet je:

- voor een voegwoord (bijvoorbeeld: omdat, maar, want, dus, terwijl) als er twee zinnen verbonden zijn.
Let op: niet bij het voegwoord **en**
- tussen twee werkwoorden in dezelfde zin, alleen als je daar ook een leespauze hoort!

Enkele opmerkingen vooraf:

- Betreffende de punt en de hoofdletter:
In verband met de punt na elke zin en de hoofdletter aan het begin van de zin is het raadzaam om te controleren of de leerlingen zinnen kunnen onderscheiden. Zie hiervoor paragraaf 2.2.
- Betreffende het vraagteken:
 - Wij verwijzen u ook naar paragraaf 3.3: Vraagwoorden en naar paragraaf 2.6: Vragen maken door inversie.
 - In de regels wijzen wij alleen op de twee meest voorkomende gevallen, namelijk de vragen met een vraagwoord of persoonsvorm voorop. Soms beginnen vragen, met name in teksten, met een nevenschikkend voegwoord, bijvoorbeeld: Kom je morgen eten? Of weet je dat nog niet?
Wij besteden in de didactische aanwijzingen hieraan geen aandacht.
In de directe rede kan natuurlijk ook een vraag voorkomen, bijvoorbeeld: 'Kom je eten?', vroeg hij. In zo'n geval staat het vraagteken visueel niet aan het eind van de zin.
In principe kan er achter elke zin met vragende intonatie een vraagteken worden geplaatst, bijvoorbeeld 'Je komt toch éten?' Eventueel kunt u de leerlingen hierop wijzen.
- Als de leerlingen vertrouwd zijn met het begrip 'persoonsvorm', kunt u twee wijzigingen doorvoeren:
 - achter het tweede liggende streepje bij het vraagteken kan 'werkwoord' worden vervangen door 'persoonsvorm';
 - achter het laatste liggende streepje bij de komma kan 'werkwoorden' worden vervangen door 'persoonsvormen'.
- De leerlingen moeten bij de aanbieding van de regels vertrouwd zijn met de begrippen:
 - voegwoord en
 - werkwoord.

Voor de uitleg van de term 'voegwoord' verwijzen we naar paragraaf 3.4: Vraagwoorden en voor de term 'werkwoord' naar bijlage 1.

U schrijft vooraf de regels van de leestekens links in een kolom op het bord. Wat vet gedrukt is, kunt u het beste met een andere kleur schrijven. Rechts schrijft u:

Voorbeelden

Het is raadzaam de leerlingen vooraf te laten ervaren wat de functie van leestekens in een tekst is. Schrijf een tekstje zonder leestekens op het bord en laat een leerling de

tekst voorlezen. De leerling zal daar waarschijnlijk moeite mee hebben. Wijs de leerlingen erop dat de tekst leesbaar kan worden gemaakt door leestekens te plaatsen.

- De punt aan het eind van een zin en de hoofdletter aan het begin van de zin en bij eigennamen

U zegt dan:

'Als je schrijft, moet je ook leestekens zetten: een punt, een hoofdletter of een komma bijvoorbeeld. Daardoor kun je de tekst gemakkelijker lezen. Je moet weten waar je een punt, hoofdletter of komma moet zetten. Daar zijn deze regels voor. (U wijst de regels op het bord aan.) We gaan kijken hoe de regels werken. Van elke regel geef ik een paar voorbeelden. We beginnen bij de punt.'

U leest de regel voor het gebruik van de punt voor en schrijft onder 'voorbeelden':

Ik ben moe ik ga naar bed

U zegt dan:

'Aan het eind van een zin komt een punt. Hier heb ik twee zinnen opgeschreven. Er moeten dus twee punten komen. Wat is het laatste woord van de eerste zin? (Laat een leerling antwoorden.) Achter 'moe' komt dus een punt. (U zet met een andere kleur een duidelijke punt achter 'moe'.) Wat is het laatste woord van de tweede zin? (Laat een leerling antwoord geven.) Achter 'bed' komt dus ook een punt.'

U zet een punt achter 'bed' met een andere kleur. Vervolgens leest u de zinnen nog eens voor en haalt u duidelijk adem na de eerste zin, op de regel wijzend.

Op die manier behandelt u alle regels met betrekking tot de punt en de hoofdletter. Wijst u er bij de tweede regel op dat na een punt dus altijd een hoofdletter volgt. Van elke toepassing geeft u de volgende voorbeelden, waarbij u wat vet gedrukt is het beste met een andere kleur kunt schrijven. De onderstrepingen kunt u overnemen.

(Bij de hoofdletter:)

Het is al laat. Ik ga naar huis.

(Achter 'let op':)

's **M**orgens drinkt mijn moeder koffie.

't Is vandaag mooi weer.

(Bij voornamen en achternamen:)

Peter en **A**nja

Peter **J**ansen en **A**nja **B**akker

(Achter 'let op':)

L. van den **B**erg

Margo in 't **V**eld

Ik vind **V**an **B**asten de beste voetballer.

De nieuwe buurman heet **V**an de **W**erf.

(Bij aardrijkskundige namen:)

Arnhem

Noord-**H**olland

Engeland

de **R**ijn

- Het vraagteken

U leest de regel betreffende het vraagteken voor.

U zegt:

'Ik zal een voorbeeld geven.'

U schrijft onder 'voorbeelden' ter hoogte van 'een vraagwoord ...':

Wie is die man?

U zegt:

'Dit is een vraagzin. Een vraagzin is een zin waarop een antwoord moet komen. Je kunt ook horen dat het een vraag is. Luister maar. (U leest de vraag voor met een duidelijk vragende intonatie.) Deze vraag begint met het vraagwoord 'wie' (U wijst 'wie' aan). Omdat het een vraag is, staat er een vraagteken achter.' (U wijst het vraagteken aan.)

Behandel op dezelfde wijze de volgende vragen:

Welke bus moet ik nemen?

Waar ga je naar toe?

Hoeveel kost die jurk?

U vervolgt met:

'Er zijn ook vragen die beginnen met een werkwoord. Ik zal weer een voorbeeld geven.'

Schrijf onder 'Voorbeelden' ter hoogte van 'een werkwoord':

Kom je vanavond eten?

Lees de vraag voor met een duidelijk vragende intonatie.

U zegt:

'Kom' is een werkwoord. Deze vraag begint dus met een werkwoord.'

Bespreek op dezelfde wijze:

Ga je met me mee?

Loopt hij naar school?

- Komma voor een voegwoord en tussen twee persoonsvormen

U bespreekt het gebruik van de komma op ongeveer dezelfde wijze als het gebruik van de punt en de hoofletter en het vraagteken:

- U leest de regel voor.
- U bespreekt de volgende voorbeelden:
 - Ik neem een paraplu mee, omdat het regent.
Mijn moeder leest de krant, terwijl ik huiswerk maak.
(achter 'let op':)
Mijn moeder zat te lezen en mijn zusje keek televisie.
 - Toen hij klein was, woonde hij hier vlakbij.
Hoewel hij de jongste was, won hij altijd met schaken.

* Regelschrift: leestekens

De regels van de leestekens

Voorbeelden

de punt

Na elke zin komt een punt. Bij het lezen pauzeer je even.
Meestal haal je dan adem voor een nieuwe zin.

Ik ben moe. Ik ga naar bed.

de hoofletter

Een hoofletter wordt geschreven bij de eerste letter van:

- een zin
Let op:
Als de zin met 's of 't begint, dan neem je de tweede letter!
- voornamen en achternamen
Let op:
 - Er staat een voorletter of voornaam met een achternaam.
De achternaam begint met bijvoorbeeld **van de** of **in het**, dan schrijf je alleen de eerste letter van het laatste woord van de achternaam met een hoofletter!
 - Er staat alleen een achternaam die begint met bijvoorbeeld **van de** of **in 't**, dan schrijf je de eerste letter van het eerste woord ook met een hoofletter!
- aardrijkskundige namen

Het is al laat. Ik ga naar huis.

's **M**orgens drinkt mijn moeder koffie.

't **I**s vandaag mooi weer.

Peter en Anja; **P**eter Jansen en Anja Bakker

L. van den Berg; Margo in 't Veld

Ik vind **V**an Basten de beste voetballer.

De nieuwe buurman heet **V**an de Werf.

Arnhem, **N**oord-Holland, **E**ngeland, de **R**ijn

het vraagteken

Er komt een vraagteken na een vraagzin.

Een vraagzin is een zin waarop een antwoord moet komen.

Bij een vraagzin is het eerste woord vaak:

- een vraagwoord (bijvoorbeeld: wie, wat, welke, waar, wanneer, hoe, hoeveel, waarachter enzovoort)
- een werkwoord

Wie is die man?
Welke bus moet ik nemen?
Waar ga je naar toe?
Hoeveel kost die jurk?
Kom je vanavond eten?
Ga je met me mee?
Loopt hij naar school?

Let op:

Je moet altijd kunnen horen dat het een vraag is!

de komma

Een komma geeft een korte leespauze binnen een zin aan.

Een komma zet je:

- voor een voegwoord (bijvoorbeeld: omdat, maar, want, dus, terwijl) als er twee zinnen verbonden zijn.

Let op:

Niet bij het voegwoord **en**

- tussen twee werkwoorden in dezelfde zin, alleen als je daar ook een leespauze hoort!

Ik neem een paraplu mee, omdat het regent.
Mijn moeder leest de krant, terwijl ik huiswerk maak.
Mijn moeder zat te lezen en mijn zusje keek televisie.
Toen hij klein was, woonde hij hier vlakbij.
Hoewel hij de jongste was, won hij altijd met schaken.

didactische aanwijzingen groep 6

In groep 6 wordt de lesstof van groep 5 wat de leestekens betreft uitgebreid met het kommagebruik bij opsommingen. Voor toepassing van punt, vraagteken, hoofdletters en komma voor een voegwoord en tussen twee persoonsvormen verwijzen we naar de didactische aanwijzingen voor groep 5.

● Komma in een opsomming

Het is raadzaam om de leerlingen eerst duidelijk te maken wat een opsomming is.

Schrijf daartoe de volgende opsommingen op het bord:

Hij droeg een trui, een jas, een broek en een paar schoenen.

Ik heb zin in patat, een kroket, frikandel en een slaatje.

Hij kocht een bank, drie stoelen en een bureau.

U zegt dan:

'Ik heb drie zinnen op het bord geschreven. In alle drie de zinnen staat een opsomming.

In een opsomming worden een paar dingen achter elkaar genoemd. In de eerste zin is dat: een trui, een jas, een broek, een paar schoenen. (U onderstreept de opsomming.)

Het stuk dat ik onderstreept heb, noemen we een opsomming.'

Bespreek de andere twee zinnen op dezelfde wijze. U laat de leerlingen vervolgens zelf voorbeelden van opsommingen bedenken.

U vervolgt met de bespreking van de regel voor de komma bij een opsomming.

U schrijft het volgende op het bord:

De regels van de leestekens

Voorbeelden

De komma

- tussen de dingen in een opsomming

Let op: Niet bij **en**

U zegt:

'Je zet een komma tussen de dingen in een opsomming, alleen niet als er 'en' staat. Ik zal een voorbeeld geven.'

U schrijft op het bord onder 'voorbeelden' ter hoogte van de regel:

Appels bananen peren en sinaasappels zijn vruchten.

U zegt dan:

'Dit is een opsomming. Er worden een paar dingen achter elkaar genoemd: appels, bananen, peren en sinaasappels.'

Lees de regel voor.

U vervolgt met:

'Tussen de dingen moet ik dus een komma zetten, alleen niet bij 'en'.'

U zet met een andere kleur een komma tussen 'appels' en 'bananen' en tussen 'bananen' en 'peren'. U wijst erop dat u geen komma bij 'en' zet. Onderstreep 'en'.

U bespreekt op dezelfde wijze:

Ze deed uien, paprika en tomaten in de pan.

* Regelschrift: komma in een opsomming

De regels van de leestekens

Voorbeelden

de komma

- tussen de dingen in een opsomming
- Let op: Niet bij **en**

Appels, bananen, peren en sinaasappels zijn vruchten.
Ze deed uien, paprika en tomaten in de pan.

oefenvormen groep 5

Auditieve oefeningen

- In een tekst leestekens (punten, hoofdletters en vraagtekens) zetten
De leerlingen krijgen een tekst zonder leestekens. U leest de tekst voor met duidelijke pauzes en vragende intonatie bij de vragen. De leerlingen moeten:
 - bij de rustpauzes een punt zetten;
 - de kleine, eerste letter van het eerste woord van de volgende zin veranderen in een hoofdletter;
 - een vraagteken zetten na de vragen.

Eventueel kunt u de instructie visueel ondersteunen door de eerste twee zinnen over te nemen op het bord, voor te lezen en de eerste punt en hoofdletter te plaatsen.

U zegt:

'Op je blad staat een verhaaltje. In het verhaaltje staan geen punten, hoofdletters en vraagtekens. Daardoor is het moeilijk te lezen. Straks lees ik het voor. Ik lees het zo voor, dat je kunt horen wanneer een zin is afgelopen, dus wanneer er een punt en een hoofdletter moeten komen. Als ik een leespauze houd, moet je dus een punt zetten achter die zin en moet je van de eerste letter van het volgende woord een hoofdletter maken. Er staan ook vragen in het verhaaltje. Na een vraag zet je een vraagteken.'

U leest de tekst voor met na elke zin een duidelijke pauze. De vraagzinnen leest u met overdreven vragende intonatie voor.

Punten, hoofdletters en vraagtekens zetten

Het is een mooie dag we gaan naar het strand de zee is heel wild er hangt een rode vlag zou je niet mogen zwemmen zou het gevaarlijk zijn mijn moeder zegt van wel gelukkig mogen we pootje baden mijn zusje en ik bouwen een zandkasteel met een emmertje halen we water uit zee jammer genoeg blijft het niet in de gracht staan ik vind het strand altijd leuk.

- Punten en hoofdletters zetten

De leerlingen krijgen een leeg blad voor zich. U dicteert telkens een zin. De leerlingen moeten de zin opschrijven, beginnend met een hoofdletter en eindigend met een punt.

U zegt:

'Ik zeg telkens een zin. Je moet de zin opschrijven. Aan het begin van de zin zet je een hoofdletter. Aan het eind van de zin komt een punt. We proberen het een keer. Schrijf maar op: Het vriest heel hard.'

Zorg ervoor dat de leerlingen de zin op hebben geschreven, beginnend met een hoofdletter en eindigend met een punt.

Dictee

Bas wil gaan schaatsen.
's Morgens staat hij vroeg op.
't Is druk op het ijs.
Bas ziet zijn vriendje.
Samen schaatsen ze naar de overkant.
Daar rusten ze even uit.
Dan gaan ze weer verder schaatsen.

Visuele oefeningen

- **Vraagtekens en punten zetten**

De leerlingen krijgen een blad met zowel mededelende zinnen als vraagzinnen. Ze moeten bij de mededelende zinnen een punt en bij de vraagzinnen een vraagteken plaatsen.

U zegt:

'Op je blad staan zinnen. Aan het eind van de zinnen staan geen leestekens. Er ontbreekt telkens een punt of een vraagteken. Zet op de streep achter elke zin een duidelijke punt of vraagteken.'

Punten en vraagtekens zetten

- 1 Kabouter Smulkees is dol op zoute drop ____
- 2 Hij eet per dag wel zeven kilo ____
- 3 Hij vraagt dan met volle mond: "Is het nu al op ____"
- 4 Vaak is kabouter Smulkees daarna misselijk ____
- 5 Dan heeft hij heel erg spijt ____
- 6 Wie eet er nu ook zoveel drop ____
- 7 Dat is niet gezond ____

- **Hoofdletters zetten bij voor- en achternamen en aardrijkskundige namen**

De leerlingen krijgen een blad voor zich met zinnen. In de zinnen zijn de namen onderstreept. De leerlingen moeten de namen op de streep overschrijven met een hoofdletter waar die hoort.

U zegt:

'Op het blad staan zinnen. In elke zin komt een naam voor. Die naam is onderstreept. Bij de namen zijn de hoofdletters vergeten. Jij moet elke onderstreepte naam op de streep overschrijven met een duidelijke hoofdletter waar die hoort. De eerste is al voorgedaan.'

Hoofdletters zetten bij namen

- 1 Niemand wist dat zij nora scherft heette. Nora Scherft
- 2 Het nieuwe meisje in de klas heet maja de vries. _____
- 3 Ik ben geboren in groningen. _____
- 4 Ik kreeg meneer van den berg aan de telefoon. _____
- 5 In de vakantie gaan we naar oostenrijk. _____
- 6 Weet je dat van gogh prachtige schilderijen heeft gemaakt? _____
- 7 Je kunt bij dat winkeltje elke kaassoort uit italië krijgen. _____

U kunt een soortgelijke oefening geven waarin de woorden die met een hoofdletter moeten worden geschreven, niet zijn onderstreept. De leerlingen krijgen de opdracht de woorden die met een hoofdletter moeten worden geschreven, op de streep te schrijven.

- **Komma's zetten:** voor een voegwoord en tussen twee persoonsvormen
De leerlingen krijgen een blad voor zich met zinnen. In elke zin moet een komma worden geplaatst. De leerlingen moeten opschrijven tussen welke twee woorden de komma moet komen.

U zegt:

'Op het blad staan zinnen. In elke zin is een komma vergeten. Je moet opschrijven tussen welke woorden een komma moet komen. We doen de eerste samen. Kijk naar de eerste zin.'

U leest de eerste zin voor met een duidelijke pauze.

U zegt:

'Waar hoor je een pauze en moet een komma komen? (U laat een leerling antwoorden en wijst op de regel: voor een voegwoord moet een komma.) Er moet dus een komma komen achter 'school' en voor 'omdat'.'

Zorg ervoor dat de leerlingen bij zin 1 'school' en 'omdat' op de strepen hebben geschreven.

Tussen welke woorden moet een komma komen?

- 1 Carla kwam te laat op school omdat ze de bus gemist had.
De komma moet achter _____ en voor _____.
- 2 Als je vroeg opstaat hoef je je niet zo te haasten.
De komma moet achter _____ en voor _____.
- 3 Wie niet sterk is moet slim zijn.
De komma moet achter _____ en voor _____.
- 4 Het is al bijna middag en hij slaapt nog want hij is heel laat naar bed gegaan.
De komma moet achter _____ en voor _____.
- 5 Mijn zusje gaat naar het zwembad maar ik ga naar het strand.
De komma moet achter _____ en voor _____.
- 6 Toen ik in het ziekenhuis lag kreeg ik veel kaarten.
De komma moet achter _____ en voor _____.
- 7 Zij kochten een bos bloemen omdat ze bij oma op bezoek zouden gaan.
De komma moet achter _____ en voor _____.

- **Leestekens zetten in een tekst**

De leerlingen krijgen een blad voor zich met zinnen. De leerlingen moeten punten, hoofdletters en komma's zetten.

U zegt:

'Op het blad zie je een verhaaltje staan. In het verhaaltje staan geen punten, komma's of hoofdletters. Je moet het verhaaltje verbeteren door punten, komma's en hoofdletters erboven te zetten. Bij de eerste zin heb ik al voorgedaan.'

Punten, komma's en hoofdletters erboven zetten

O **K** .
op zijn verjaardag kreeg klaas een hondje het hondje was pas zes weken oud en nog heel klein zijn moeder had het hondje in noord-brabant gekocht klaas noemde het hondje dropje omdat hij helemaal zwart was het hondje en klaas waren meteen beste vriendjes 's morgens ging klaas met dropje wandelen als klaas uit school kwam gaf hij dropje eten iedereen vond dropje een leuk hondje

In groep 6 komt hetzelfde aan de orde als in groep 5, uitgebreid met het kommagebruik in opsommingen. U wordt daarom verwezen naar de oefeningen voor groep 5. Hier wordt één oefening geboden waarin ook het kommagebruik in opsommingen wordt geoefend.

- Komma's zetten (voor een voegwoord, tussen twee persoonsvormen en in een opsomming)

Analoog aan de oefening 'komma's zetten' voor groep 5 krijgen de leerlingen een blad voor zich met zinnen, waarin een komma ontbreekt. Voor de instructie verwijzen wij u naar de analoge oefening voor groep 5.

Tussen welke woorden moet een komma komen?

-
- 1 Als hij eindelijk in slaap valt is het al over twaalfen.
De komma moet achter _____ en voor _____ .
 - 2 Ze kocht bij de groenteman aardappelen lof en tomaten.
De komma moet achter _____ en voor _____ .
 - 3 Toen ik wakker werd had ik een verschrikkelijke hoofdpijn.
De komma moet achter _____ en voor _____ .
 - 4 Ze maakte de tafel schoon nadat ze had gestofzuigd.
De komma moet achter _____ en voor _____ .
 - 5 We gaan met mijn verjaardag naar het strand het zwembad of de dierentuin.
De komma moet achter _____ en voor _____ .
 - 6 We gaan naar de film en niet naar het strand aangezien het slecht weer is.
De komma moet achter _____ en voor _____ .
 - 7 In haar tekening gebruikte ze alleen de kleuren rood zwart en paars.
De komma moet achter _____ en voor _____ .

didactische verwijzingen
groep 5

Puntwerk
De punt, blz. 6-7

didactische verwijzingen
groep 6

Puntwerk
De komma, blz. 10-11
De hoofdletters, blz. 21-25

Taalbeschouwing voor groep 6

Blok 8 oef. 1 Het verschil tussen een dorp en een stad, blz. 29
Blok 12 oef. 3 Het gebroken bordje, blz. 46

